

Educació, moviment obrer i krausisme a Mallorca: el pensament pedagògic de Baltasar Champsaur Sicilia (1882-1934)

Cristina Martí i Úbeda

Universitat de les Illes Balears

RESUM

El pedagog d'origen canari Baltasar Champsaur Sicilia romangué a Mallorca durant una part important de la seva vida activa. Durant aquesta etapa, conegué a l'illa algunes de les tendències de pensament que adoptaria i propugnaria al llarg de la seva trajectòria personal i professional; a Mallorca entrà en contacte amb el krausisme, que defensà —juntament amb el laïcisme— durant anys en el camp educatiu, alhora que iniciava una estreta col·laboració amb el moviment obrer illenc, el qual el dugué a posicionar-se ideològicament pròxim al socialisme. D'extraordinària coherència, Champsaur participà en algunes de les iniciatives culturals més interessants de la Mallorca del final del XIX i del començament del XX, alhora que engegà la que fou tal vegada la seva fita pedagògica més important: la creació del Centre Instructiu Obrer de Palma. A partir de l'anàlisi d'aquests fets i de la seva prolífica obra, volem apropar-nos amb aquest treball al seu pensament pedagògic.

PARAULES CLAU: educació, moviment obrer, krausisme, laïcisme, socialisme, Mallorca, Centre Instructiu Obrer de Palma, Baltasar Champsaur.

ABSTRACT

The pedagogue Baltasar Champsaur Sicilia, born in the Canary Islands, lived in Majorca for a large part of his working life. Throughout this spell on the island he came into contact with some of the thought streams that he would embrace and advocate in his personal and professional life; In Majorca he discovered Krausism, which he defended —along with laicism— for many years in the field of education, and also undertook a close collabo-

ration with the Island workers' movement, which led him to take up a political stance leaning towards socialism. A very committed person, Champsaur participated in some of the most interesting cultural initiatives in Majorca of the end of the 19TH Century and the beginning of the 20TH, and also initiated what was perhaps his most important pedagogical undertaking: the creation of the Centre Instructiu Obrer de Palma [Workers' Training Centre of Palma]. Our work, by analysing these events and his prolific work, aims to bring the reader closer to his pedagogical thinking.

KEY WORDS: education, worker's movement, Krausism, Laicism, Socialism, Majorca, Centre Instructiu Obrer de Palma [Workers' Training Centre of Palma], Baltasar Champsaur.

Algunes notes biogràfiques

En altres treballs hem tractat la figura del pedagog Baltasar Champsaur Sicília;¹ avui, amb aquest escrit, volem apropar-nos al seu pensament, que tant influï en les activitats i iniciatives que duagué a terme a Mallorca. Nascut a Las Palmas de Gran Canaria² l'any 1856 al si d'una família acomodada, residí a Mallorca al llarg de dues etapes de la seva vida. Una primera estada iniciada entorn dels anys vuitanta del segle XIX, una vegada abandonats sense finalitzar els seus estudis a Barcelona, que va concloure l'any 1897 amb la incorporació, durant l'estiu del mateix any, de Champsaur com a catedràtic numerari de llengua francesa a l'Institut General i Tècnic de Girona, i una segona que s'inicià amb la seva tornada a Mallorca des de Girona l'any 1906 i que s'allargà fins a l'estiu de 1911, període durant el qual fou catedràtic de llengua francesa de l'Institut General i Tècnic de Balears, conegut com Institut Balear, alhora que hi exercí com a bibliotecari fins al seu retorn definitiu a les illes Canàries.

1. Vegeu Cristina MARTÍ I ÚBEDA, «Baltasar Champsaur Sicília i la Institució Mallorquina d'Ensenyament», *Educació i Cultura: Revista Mallorquina de Pedagogia* (Palma, Universitat de les Illes Balears), núm. 15 (2002), p. 71-86; Cristina MARTÍ I ÚBEDA, «Baltasar Champsaur i l'ensenyament del dibuix a la Institució Mallorquina d'Ensenyança», a *La renovació pedagògica: Actes de les XVI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Figueres, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana i Ajuntament de Figueres i Universitat de Girona, 2003, p. 143-154, i Cristina MARTÍ I ÚBEDA, «Notes sobre l'activitat educativa i cultural de Baltasar Champsaur Sicília a Mallorca (1882-1911)», *Lluc: Revista de Cultura i d'Idees*, núm. 842 (novembre-desembre 2004), p. 19-22.

2. Sobre la figura del pedagog Baltasar Champsaur a les Canàries són de referència indispensable les obres de Teresa GONZÁLEZ PÉREZ, «Un canario defensor de la escuela laica: Baltasar Champsaur Sicília (1856-1934)», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid i Las Palmas, Patronato de la Casa Colón), núm. 42 (1996), p. 561-607, i Olegario NEGRÍN FAJARDO, «Retablo de educadores canarios contemporáneos: de Viera y Clavijo a Champsaur Sicília», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid i Las Palmas, Patronato de la Casa Colón), núm. 28 (1982), p. 705-764.

Durant aquestes dues estades a l'illa, Champsaur participà en nombroses i variades iniciatives culturals i educatives molt relacionades amb els seus interessos ideològics i pedagògics, que el posaren en contacte amb diferents cercles intel·lectuals d'importància cabdal en el panorama social de la Mallorca d'entre els segles XIX i XX, i en les quals va tenir una certa rellevància. No podem oblidar que Champsaur Sicília fou, des de la seva joventut, un home preocupat per l'educació popular i pels mètodes educatius, com també pels darrers avenços científics i per la literatura. A l'illa fou professor de la Institució Mallorquina d'Ensenyança al costat d'Alexandre Rosselló i Mateu Obrador, també, i com hem vist, catedràtic de francès i bibliotecari de l'Institut Balear, «insensat»³ i membre de l'Ateneu Balear i del Cercle Mallorquí. Ja fora de Mallorca, Champsaur exercí com a catedràtic de francès als instituts de Girona, La Laguna de Tenerife i Las Palmas de Gran Canaria, indrets en els quals participà també en altres activitats de caràcter educatiu, cultural i polític. A més a més, fou professor de l'Escola Normal femenina de La Laguna de Tenerife, única d'aquestes característiques a les illes Canàries en l'època, des d'on influí, amb les seves idees pedagògiques, en les pràctiques educatives de les mestres de les illes. Totes aquestes experiències pedagògiques confluïren en la formació d'un especial tarannà pedagògic en el nostre home.

Baltasar Champsaur procedia d'una família acomodada de caràcter burgès. Aquesta condició econòmica facilità el seu accés a una completa formació, potenciat, això, per l'especial interès que els seus pares hi dipositaren, tot complementant-la amb altres activitats culturals extraescolars, que gairebé sempre tenien lloc a casa seva. La família Champsaur posseï una nombrosa biblioteca. A més, no podem oblidar una altra condició que marcà també la vida del jove Champsaur: fill de francòfon, conegué des d'infant la llengua i la cultura franceses, i aquest fet li facilità l'accés a obres estrangeres abans que fossin traduïdes, o simplement a llibres que no es traduïren al castellà. Així doncs, es fa necessari remarcar que l'origen del nostre personatge condicionà profundament la seva configuració ideològica; no oblidem la llarga tradició republicana de la qual ha gaudit des de la Revolució Francesa, l'any 1789, el nostre país veí. Així, en un ambient proper a la cultura i al tradicional republicanisme francès, es gestà la personalitat d'un autodidacte de taran-

3. Amb el nom d'«insensats» coneixem un grup d'intel·lectuals regeneracionistes que, sota el guiatge de Miquel dels Sants Oliver, iniciaren l'any 1890 una estratègia de crítica als defectes de la Mallorca de la fi del segle XIX a través de la publicació continuada d'articles a la premsa mallorquina. Amb aquests articles els «insensats», convertits en un col·lectiu d'opinió crítica, pretenien provocar una regeneració social, que consideraven molt necessària. Alguns dels intel·lectuals que formaren part d'aquest grup foren Miquel dels Sants Oliver, Enric Alzamora, Mateu Obrador, Pere d'Alcàntara Penya, Bernat Calvet, Eusebi Estada, Lluís Martí i el nostre professor, Baltasar Champsaur. Vegeu Damià PONS I PONS, *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905)*, Palma, Lleonard Muntaner, 1998, p. 71-91.

nà progressista. Des de la seva joventut, i ja en els primers articles, es decantà sovint per temàtiques polítiques i socials, o bé per escrits que evidenciaven un profund descontentament amb el moment que li tocà viure.

Primeres coneixences i manifestacions ideològiques

A nivell ideològic, Champsaur fou, bàsicament, un regeneracionista, entenent aquesta actitud com un rebuig a la situació viscuda a l'Estat espanyol entre els segles XIX i XX, i se situà en una posició oposada al que suposà la Restauració borbònica, amb tot allò que, de tradicional, aquesta implicà, tot acusant una marcada identificació amb Europa i les tendències de pensament que en provenien, i exigint així als diversos fòrums en els quals participà un canvi en tots els àmbits: polític, econòmic, social, cultural, educatiu, etc. Aquesta situació política, causa de la insatisfacció de Champsaur i, en general, de tots els que com ell identificam com a regeneracionistes, era caracteritzada, fonamentalment, pel fet que la monarquia tot just restaurada establí un règim de bipartidisme que alternà en el poder conservadors i liberals; aquests, emperò, eren favorables al manteniment del règim. Per contra, Champsaur es declarà des de ben jove republicà i rebutjà el sistema monàrquic del moment, que perpetuava la situació d'injustícia social existent i tendia a engrandir la distància entre les noves classes socials sorgides amb la industrialització i la burgesia i la noblesa benestants.

La tendència política al socialisme provingué probablement del caràcter mateix de Champsaur; un desenvolupat sentit de la justícia el caracteritzà des de molt jove. No ens estranya, doncs, que el posicionament polític del professor es decantàs per un dels corrents ideològics que més incidiren en aquests aspectes, i sorgit, com també ho fou l'anarquisme, de les diferències de classe aparegudes arran de la industrialització que al segle XIX es produí arreu d'Europa. Així també, i en aquesta mateixa línia, no és d'estranyar la vinculació que mantingué amb els nuclis obrers mallorquins del final del vuit-cents, per als quals actuà de protector i d'impulsor de diverses iniciatives de culturalització i d'educació popular. Champsaur exercí una important implicació en la instrucció de la classe obrera illenca amb la seva participació en diverses activitats instructives de caràcter formal i no formal dirigides a aconseguir la formació del treballador. Impartí conferències en fòrums del moviment obrer, a la Federació Obrera Balear o bé al Casino de la Unió Republicana Balear, com també publicà un gran nombre d'articles en publicacions de caràcter obrerista, com ara *El Obrero Balear*, setmanari socialista. També participà activament en la publicació *El Ideal*, de tendència republicana. En aquest punt es fa necessari assenyalar que Baltasar Champsaur es decantà clarament a favor

de posicionaments ideològics socialistes i marcadament internacionalistes cap a finals de la seva estada a l'illa; no debades, al seu retorn definitiu a les illes Canàries l'any 1911, milità activament a l'Agrupación Socialista de Las Palmas, de la qual fou president en els darrers anys de la seva vida a Gran Canària. Aquest fet queda evidenciat de manera definitiva en dos documents clau: el primer d'aquests, *Personalidad y socialismo*,⁴ conferència que l'autor pronuncià al Centre de la Federació Obrera Balear de Palma el dia 5 de març de 1911, i la seva obra *Por el ideal socialista*,⁵ publicada amb posterioritat, l'any 1923, en què des de la maduresa Champsaur desglossà els principis del seu pensament polític.

Les qüestions pedagògiques li interessaren també des de molt jove; no tenia encara trenta anys i ja era professor de la Institució Mallorquina d'Ensenyança a Mallorca, i es manifestava totalment identificat amb les idees que propugnava aquesta institució, que conegué per Alexandre Rosselló. Champsaur fou, per tant, un krausoinstitucionista, en un moment d'extraordinari vitalisme pedagògic en la seva vida. Aquest fet influí en altres experiències educatives del nostre home, les quals impregnà d'aquesta ideologia pedagògica. És important remarcar aquests aspectes ideològics per entendre l'interès del professor per l'educació popular i la importància que al llarg de la seva trajectòria atorgà a l'accés universal a una educació laica i de caràcter científic i enciclopèdic. Aquesta idea fou la que probablement l'animà a apropar-se de manera decisiva al moviment obrer illenc i a ser promotor, fundador i mecenes del Centre Instructiu Obrer de Palma.⁶

La implicació de Champsaur en la instrucció de la classe obrera

Entorn als noranta del segle XIX, Champsaur ja havia evidenciat a Mallorca diverses vegades la necessitat de formació de la classe obrera en articles i conferències, i exercia, sobretot a través de la premsa local, una dura crítica cap a la negligència de l'Administració i de la societat en general envers aquest problema educatiu que patiren els treballadors; així naixia en el nostre autor la idea de la fundació d'un centre adaptat a les necessitats d'aquest sector social, per una banda a nivell econòmic, i per l'altra oferint la possibilitat de compatibilitzar la ins-

4. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, *Personalidad y socialismo*, Palma, Imprenta de Francisco Soler, 1911.

5. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, *Por el ideal socialista*, Laguna de Tenerife, Imprenta de Sucesor de M. Curbelo, 1923.

6. Sobre el Centre Instructiu Obrer de Palma podeu consultar el treball de Cristina MARTÍ I ÚBEDA, «Notes sobre la fundació i els inicis del Centre Instructiu Obrer de Palma: una experiència d'educació de la classe obrera mallorquina», *Educació i Cultura: Revista Mallorquina de Pedagogia* (Palma, Universitat de les Illes Balears), núm. 16 (2004), p. 39-53.

truació amb l'horari laboral. Alguns anys més tard Champsaur mateix sentenciava aquesta realitat educativa illenca, que s'estenia també a la resta de l'Estat espanyol:

A todas horas, en las asambleas, en los discursos académicos, en los periódicos, en los libros, se habla en tono altisonante y declamatorio de hombres libres, de ciudadanos libres, de seres racionales libres, que realizan ó pueden realizar libremente los fines humanos de la vida, no como una aspiración para el porvenir sino como una conquista de los tiempos modernos. Pues bien, no. No hay tales ciudadanos libres, ni tales seres racionales libres, ni tales fines humanos cumplidos. Lo que hay son millones de hombres pálidos, enflaquecidos, degenerados por las privaciones y el trabajo agobiador, eliminados de toda cultura, inmenso rebaño de una casta envilecida por la sociedad misma á quien enriquece [...]. Apenas el joven trabajador tiene fuerzas y suficiente comprensión para una tarea lucrativa, es ineludible que vaya á ella para ayudar á sus padres. Ante la escasez de recursos no hay teorías que valgan. Como un sueño pasan las lecciones de sus primeros años. Ya es mucho, si continúa sabiendo leer y escribir. Y desde entonces comienza á gravitar sobre él, monótono, rutinario, embrutecedor, el trabajo de todas las horas y de todos los días, incapaz de suscitar una idea fecunda [...]. Y así pasa la juventud entera y los años fecundos de la virilidad haciendo puntas de alfileres, ó vigilando una máquina, ó cargando carbón de piedra, sin más indicio de hombre que tener un cuerpo semejante al de los verdaderos hombres. Ahí tenéis el ciudadano libre. Tiene inteligencia como los demás y nada puede saber del mundo en qué vive. Tal vez sería un inventor, un artista, un sabio, un reformador y guiador de hombres, y allí continúa aniquilándose como una fuerza mecánica que consume menos de lo que gasta. Pudiera y debiera tener conciencia de una solidaridad humana, pero la sociedad en que vive sólo pone ante sus ojos el privilegio, la casta, el explotado y el explotador. Tiene derecho á una amplia cultura en el mismo grado que los otros, y el hambre y el egoísmo ageno lo atan á la ignorancia para siempre.⁷

Champsaur, com a iniciador d'aquesta escola, participà en l'elaboració d'un projecte de directrius bàsiques sobre les característiques que havia de reunir un centre d'aquest tipus; en la configuració de l'espai educatiu, com també en la selecció dels materials didàctics i altres aspectes de caràcter pedagògic, hi tingué molt a veure la idea d'una persona relacionada amb el món de l'educació, amb certa formació pedagògica. El centre, que obrí les seves portes la primavera de l'any 1897, s'establí com a escola obrera i dedicà gran part de la seva activitat a la

7. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Cultura y miseria», *El Obrero Balear* (Palma), núm. 425 (1 maig 1910), p. 2-3.

promoció d'iniciatives educatives de caràcter no formal per tal de millorar la formació de la classe obrera mallorquina. Des dels inicis hi hagué classes diürnes i nocturnes per facilitar l'assistència dels obrers fora del seu horari laboral. Qualsevol obrer o fill d'obrer es podia matricular en algun dels nivells oferits al centre si n'era soci.

El Centre Instructiu Obrer de Palma fou creat a imatge d'altres que, en l'època, i constituïts des de federacions i agrupacions obreres d'arreu de l'Estat espanyol, intentaren corregir les deficiències del sistema públic d'ensenyament oferint escoles on tant els obrers com els infants de famílies d'origen proletari podien accedir a una educació de caràcter primari i bàsic.⁸ D'aquesta manera, el Centre de Palma oferia una formació adequada a les necessitats educatives de la classe obrera, concretades en aprenentatges elementals, com ara la lectoescriptura i el càlcul, que es combinaren amb la docència d'altres coneixements de tipus sociològic, filosòfic, polític, etc. Durant els anys posteriors a la seva creació, altres centres de característiques similars es constituïren arreu de l'illa per al foment de la instrucció de la classe obrera mallorquina, probablement influïts per l'experiència de Palma iniciada per Baltasar Champsaur; un exemple a destacar fou l'Escola dels Socialistes de Lluçmajor, proposada pel conegut socialista mallorquí Joan Montserrat i Parets.⁹

La configuració pedagògica d'aquest centre va tenir molt a veure amb la ideologia pedagògica de Champsaur. Volem remarcar la proximitat que molts dels trets pedagògics del centre evidenciaren amb el krausoinstitucionisme almenys en un principi, ideari amb el qual Champsaur havia tingut un estret contacte a la nostra illa, tot i que la finalitat d'aquest era ben diferent: mentre la Institució Mallorquina d'Ensenyança fou dirigida bàsicament a la formació d'una elit burgesa benestant, el Centre Instructiu Obrer intentà aconseguir una vertadera educació

8. El professor Francisco de Luis Martín ha estudiat en diversos treballs l'origen i les diferents escoles de caràcter socialista que aparegueren arreu de l'Estat espanyol. En aquest sentit podeu consultar Francisco de Luis MARTÍN, *Historia de la FETE (1909-1936)*, Madrid, Fondo Editorial de la Enseñanza, 1997, així com Francisco de Luis MARTÍN, «Dos experiencias socialistas de Formación Profesional en el primer tercio del siglo XX. Las escuelas de aprendices tipógrafos y de aprendices metalúrgicos», *Historia de la Educación: Revista Interuniversitaria* (Salamanca, Universidad de Salamanca), núm. 9 (1990), p. 233-254.

9. Rafel Garcerán ha treballat en profunditat l'Escola dels Socialistes de Lluçmajor i la figura de Joan Montserrat i Parets. Sobre aquesta temàtica, podeu consultar Rafel GARCERÁN AULET, «La Escuela de los Socialistas de Lluçmajor (1909-1915)», *Educació i Cultura: Revista Mallorquina de Pedagogia* (Palma, Universitat de les Illes Balears) núm. 12 (1999), p. 87-101; Rafel GARCERÁN AULET, «Ideología del educador socialista Juan Montserrat Parets», *Educació i Cultura: Revista Mallorquina de Pedagogia* (Palma, Universitat de les Illes Balears), núm. 13 (2000), p. 51-61, com també Rafel GARCERÁN AULET, «Joan Montserrat Parets: correspondencia ideológica de un socialista», *Educació i Cultura: Revista Mallorquina de Pedagogia* (Palma, Universitat de les Illes Balears), núm. 15 (2002), p. 43-61.

popular, dirigida a les classes que normalment, i per les seves característiques, no podien accedir a la formació reglada de caràcter formal. Així, també, la constitució d'un centre d'aquest tipus suposà una evidència que Champsaur s'apropà a les idees sorgides arran de l'internacionalisme, que denunciaren les diferències entre la burgesia i les classes populars i incidiren en un necessari canvi social en aquest sentit. Champsaur, com altres ideòlegs en aquests moments, veié en la idea de l'institucionisme que l'educació podia ser un instrument de transformació social clau per assolir el delejat canvi social que proclamaven les ideologies sorgides de les internacionals. Tal com ha assenyalat el professor Tiana Ferrer, els primers textos del Partit Socialista l'any 1879 assenyalaven la necessària abolició de classes i l'emancipació completa dels treballadors, i assenyalaven, com a mitjans per satisfer aquestes aspiracions, la creació d'escoles gratuïtes de primer ensenyament i d'escoles professionals, remarcant dos aspectes fonamentals que necessàriament havien de complir aquests centres: la gratuïtat i la laïcitat.¹⁰ En aquest sentit es fa necessari remarcar la important vinculació que va tenir l'institucionisme en la configuració de l'ideari pedagògic del Partit Socialista Obrer Espanyol, i la necessària influència que l'ideari socialista —tot i que no manifestament encara— i institucionista del nostre home exerciren en la creació del Centre Instructiu Obrer. No debades, anys després es declarà a favor d'aquest tipus d'ensenyament i defensor de l'escola laica, i ideològicament socialista.

El pensament pedagògic de B. Champsaur

Champsaur desglossà els principals postulats del seu pensament pedagògic en una obra clau de la seva producció: el seu testament pedagògic, *La escuela laica*,¹¹ de l'any 1930. També comptam amb diverses i molt variades fonts d'anàlisi a Mallorca. Articles, conferències i altres escrits reflecteixen de manera precisa l'opinió de l'autor sobre els temes pedagògics més importants de l'època, i ens mostren una actitud de descontentament amb la realitat educativa del moment. Aquests ens deixen entreveure una coherència absoluta entre els ideals polítics del professor i el seu pensament pedagògic. En aquest punt adquireixen rellevància alguns documents en què expressa aquest pensament educatiu tan personal i alhora tan en consonància amb els sectors reformadors del moment. De la primera estada a

10. Vegeu Alejandro TIANA FERRER, «Los programas y la práctica educativos del socialismo español (1879-1918)», *Primeras Jornadas de Educación Lorenzo Luzuriaga y la Política Educativa de su Tiempo*, Ciudad Real, Excma. Diputación Provincial de Ciudad Real, Área de Cultura, 1986, p. 114.

11. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILLA, *La escuela laica*, Las Palmas, Ed. Tip. i Lib. High-Life, 1930.

Mallorca, en conservar dos treballs força interessants on mostra l'adherència al krausoinstitucionisme: el discurs que pronuncià en la inauguració del curs 1886-1887 a la Institució Mallorquina d'Ensenyança¹² i l'article «Enseñanza del dibujo».¹³

El discurs d'inauguració del curs 1886-1887 és un dels parlaments que vinculen ideològicament i de manera més clara Champsaur amb la filosofia krausista. Així mateix, podem afirmar que les idees que hi defensà tenen una continuïtat en la línia de les seves opinions en altres fòrums i escrits durant gairebé tota la vida. Hem de dir que les idees exposades per Champsaur entorn de temes tan transcendents com ara els fins de l'educació o el mètode ideal per aconseguir-los són constants en les preocupacions de l'autor al llarg de la seva trajectòria vital. En aquest discurs l'autor ens revela la seva implicació pedagògica en el projecte iniciat per Alexandre Rosselló i Mateu Obrador, fet que evidencia la proximitat ideològica amb els dos intel·lectuals. En moltes altres ocasions Champsaur es manifestà partidari de l'ensenyament institucionista i els seus preceptes, però aquest és un dels pocs escrits que el vinculen ideològicament de manera tan pròxima a la filosofia de la institució. Per al nostre intel·lectual els esforços dels educadors havien de centrarse a aconseguir un desenvolupament complet, integral, de les facultats de l'home. Aquesta idea fou una temàtica reiterada en escrits posteriors de l'autor, per la qual cosa podem esbrinar que fou un tema que el preocupà especialment en l'àmbit pedagògic. Champsaur creia fermament en l'ésser humà. Podem dir que fou un humanista. Aquest fet delata una gran confiança en l'ésser humà i en les seves possibilitats, una creença en la bondat de l'home, sota la influència de Jean J. Rousseau. Cal recordar que la teoria de l'educació de Rousseau exposada a *Emili* conduí la pedagogia a assolir mètodes educatius més comprensius amb les particularitats de la infància i la tendència a una major orientació psicològica, la qual tingué una influència substancial sobre dos ideòlegs que posteriorment revolucionaren les pràctiques educatives contemporànies: Johann H. Pestalozzi i Friedrich Fröebel.

Champsaur defensà un aprenentatge que implicà que els coneixements no són adquirits de manera arbitrària, sinó que són assimilats per l'alumne i rela-

12. El discurs inaugural del curs 1886-1887, que no arribà al seu termini per motius econòmics, el trobem a Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Discurso leído en la inauguración del curso 1886-87 por el profesor de la institución D. Baltasar Champsaur», *Boletín de la Institución Mallorquina de Enseñanza* (Palma), núm. 60 (30 desembre 1886), p. 473-478.

13. Aquest article fou publicat uns quants anys més tard al tancament de la Institució Mallorquina de Enseñanza, datada el 1887, emperò en l'article l'autor afirma reflectir els postulats pedagògics posats en pràctica en aquest centre quant a la didàctica de la disciplina del dibuix, per la qual cosa interpretam una vigència ideològica en Champsaur dels principis exposats. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Enseñanza del dibujo», *El Ateneo: Revista Científica, Literaria, Artística y Bibliográfica*, núm. 19/20 (10 juliol-agost 1891), p. 152-165.

cionats amb altres d'anteriors. Oposat a l'aprenentatge de tipus memorístic, i potenciat des dels mateixos descobriments de l'infant, implica que l'alumne ha de ser el protagonista del seu propi aprenentatge, i no un subjecte passiu i receptor:

Condición esencial es también dejar al alumno que indague por sí mismo, que descubra relaciones, que invente procedimientos, que señale dificultades, porque de otro modo suprimiríamos su personalidad, esclavizaríamos su inteligencia, convirtiéndola en una máquina con engañosa apariencia de ser racional. Es preciso que aprenda a moverse por sí solo, porque un día ha de ser hombre y ha de saber afrontar sin ajena ayuda las complicaciones de la vida.¹⁴

Per a Champsaur, i a la manera dels institucionistes, la finalitat de l'educació era la regeneració de l'home i de la societat en general, entenent l'educació com l'eina fonamental en aquest procés. Amb aquesta pretenia generar una nova societat moderna, científica, culta, liberal. El motor fonamental del progrés era també, evidentment, l'educació, entesa com a instrument de canvi, de dignificació i regeneració humana. Per a Champsaur l'educació adquiria importància en el fet que havia de ser, bàsicament, un instrument per assolir el necessari canvi social que els regeneracionistes anhelaven:

Pero para que las exigencias espirituales se dejen sentir en la vida diaria de los pueblos es preciso cambiar todos los resortes de la educación, de la economía social, de la actual finalidad de la vida, que mutila las facultades y degrada la condición de superioridad que caracteriza al hombre.¹⁵

Alguns anys més tard, en la segona estada a les nostres illes entre els anys 1906 i 1911, *La Última Hora* esdevé una font inesgotable de referència per esbrinar l'opinió pedagògica del nostre professor, ja que avui tenim accés a una col·lecció d'articles que mostren el vessant educatiu de Baltasar Champsaur en aquesta època i, el que és tant o quasi més important, també d'alguns trets de la seva evolució. Alguns dels seus títols són força significatius: «Los niños»,¹⁶ «Protección á la infancia»,¹⁷ «Nacional, no; es humano. La asamblea pedagógica»,¹⁸ «La asamblea de

14. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Discurso leído en la inauguración del curso 1886-87 por el profesor de la institución D. Baltasar Champsaur», *Boletín de la Institución Mallorquina de Enseñanza* (Palma), núm. 60 (30 desembre 1886), p. 473.

15. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, *Transformismo*, Las Palmas, Imprenta Miranda, 1928, p. XVII-XVIII.

16. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Los niños», *La Última Hora* (Palma), núm. 4.613 (28 gener 1908), p. 1.

17. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Protección á la infancia», *La Última Hora* (Palma), núm. 5.114 (1 juny 1909), p. 1.

18. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Nacional, no; es humano. La asamblea pedagógica», *La Última Hora* (Palma), núm. 6.020 (28 maig 1910), p. 1.

la enseñanza»,¹⁹ «Pensiones para el extranjero»²⁰ o «La coacción en la escuela».²¹ En aquests el nostre home defensà la necessària assumptió que l'Estat havia de fer de l'ensenyament a tots els nivells educatius: primari, secundari, professional i universitari, i instà les institucions a atorgar l'orientació adequada a aquests ensenyaments, bevent de les fonts de la pedagogia moderna i dels darrers avenços científics en el camp de la psicologia, tenint en compte les característiques de l'època en què visqué. Per al nostre professor aquest fet havia de passar necessàriament per l'abandó de les pràctiques obsoletes que encara es mantenien, i per conèixer els autors que en aquells moments influïren la psicologia i la pedagogia: Claparède, Preyer o Binet en foren alguns. Podem afirmar que Champsaur concebé el treball de l'alumne mateix com a eix fonamental de qualsevol aprenentatge. En aquest context esdevé de gran importància, doncs, l'activitat del nin, l'experimentació, com a font d'aprenentatge, en contraposició a les pràctiques de l'ensenyament tradicional, que imposà el coneixement sense pràctica, sense discussió, sense experimentació. Així, Baltasar Champsaur es posicionà en contra del model d'escola pública clerical de la Restauració, que tendí a la repetició, a la passivitat, és a dir, a l'aprenentatge memorístic, a la simple recepció de l'alumne, present en els mètodes d'ensenyament oficials.

Així, també criticà durament la violència i la coacció que per part de mestres i educadors s'exercí sobre els infants, enteses com els rols que en aquests moments representaren els uns i els altres: el mestre, l'agent dominant, jeràrquicament superior; el nin, en el paper obedient i passiu:

Porque el resultado de esta violencia coactiva incesante es la deformación física y espiritual del niño, llevada á cabo sin piedad, durante los mejores y más fecundos años de la vida.²²

Un altre dels trets que més caracteritzen el pensament pedagògic champsaurià fou el seu rebuig als exàmens tradicionals, com a part d'aquest sistema coactiu que oprimí les necessitats reals del nin i l'adolescent, tot i que hem de dir que,

19. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «La asamblea de la enseñanza», *La Última Hora* (Palma), núm. 6.154 (4 novembre 1910), p. 1.

20. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Pensiones para el extranjero», *La Última Hora* (Palma), núm. 6.337 (8 juny 1911), p. 1.

21. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «La coacción en la escuela», *La Última Hora* (Palma), núm. 6.305 (2 maig 1911), p. 1.

22. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «La coacción en la escuela», *La Última Hora* (Palma), núm. 6.305 (2 maig 1911), p. 1.

com a docent de l'Institut Balear, el nostre home va haver de formar part dels tribunals d'avaluació durant tots els cursos en què en fou catedràtic. Aquesta pràctica, per a ell destructora de la vertadera essència de l'home, curiosa i amb una ànsia natural de coneixement, esdevé una cruel pràctica que no condueix a l'aprenentatge, sinó més aviat al patiment de l'infant.

Champsaur es preocupà també per la formació del professorat, per ell considerada deficient i antiquada, no adaptada al moment en què visqué. En aquest punt, reivindicà el necessari paper protagonista que havia de reprendre l'Estat en l'ordenació de tot aquest engranatge; ineludiblement aquest havia d'assumir la necessitat d'un canvi educatiu i havia de possibilitar els mitjans per aconseguir-ho. En primer lloc, fomentant i finançant les pensions per a l'estranger; en segon lloc, assolint un canvi radical dels espais educatius, dels centres i dels materials presents en aquests; finalment, exigint als docents una formació ambivalent: d'una banda, una formació pedagògica, d'importància cabdal per a la qualitat de l'ensenyament i, de l'altra, una formació sòlida en la matèria objecte del seu estudi, tot fomentant en els docents la realització de treballs d'investigació. Volem remarcar la importància que atorgà Champsaur a la formació pedagògica del professorat de qualsevol nivell educatiu; una formació que considerà fonamental per a l'exercici de la docència, tot i que les matèries que haguessin d'impartir els docents fossin unes altres. El nostre home defensava així l'establiment de pensions per a docents a l'estranger, per visitar i conèixer mètodes que substituïssin la passivitat i l'assimilació de continguts per una vertadera educació activa, en què l'estudiant fos protagonista del seu propi aprenentatge i l'activitat de l'infant adquirís una nova dimensió, possibilitadora de l'aprenentatge, en què el llibre de text fou rebutjat a favor de les pròpies experiències, de l'observació directa d'objectes, de la natura. Així mateix, i d'acord amb la línia de pensament regeneracionista, sostenia que aquesta era l'única manera de progressar, de canviar el greu estat de l'educació al país.

Totes aquestes idees entorn de la formació dels docents no eren noves: l'any 1907 s'havia creat a Madrid, gràcies al suport de la Institución Libre de Enseñanza, la Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Aquesta institució pretenia, fonamentalment, la formació del professorat, promovent el coneixement pels mestres de l'Estat espanyol dels darrers mètodes i avenços pedagògics arreu d'Europa a partir de viatges a l'estranger que facilitava a través de la concessió de pensions. Però aquesta pràctica no era suficient per a la renovació de les pràctiques pedagògiques a Espanya; s'havia de facilitar el màxim aprofitament d'aquests viatges en retornar. Per a això, es crearen centres d'investigació com ara el Centre d'Estudis Històrics. No ens ha d'estranyar, doncs, el discurs que establí Baltasar Champsaur, ja que les seves aspiracions

van en consonància amb les de la filosofia de la Junta i els seus fundadors i defensors.²³

La preocupació per la formació del professorat, gestada en aquesta època, es mantingué en Champsaur al llarg de la seva carrera docent; recordem que fou docent de l'Escola Normal femenina de La Laguna de Tenerife anys més tard, on incidí en les pràctiques pedagògiques de diverses generacions de mestres canàries, entre els anys 1911 i 1919.

És, emperò, tal vegada, l'obra esmentada anteriorment, *La escuela laica*, la que mostra de manera més exacta les idees i l'evolució del nostre home respecte del tema de l'educació, tot revelant-se com el testament pedagògic, ja en la vellesa i alhora en la maduresa pedagògica de Champsaur. No oblidem que en el moment en què escriví aquesta obra el catedràtic comptava amb gairebé cinquanta anys d'experiència docent en diversos àmbits educatius, tant formals com no formals, i que les seves intervencions a la premsa canària sobre aquests temes havien estat força lligades a les opinions expressades en aquesta obra. En aquests moments començava a destacar un tret pel qual Champsaur ha estat més conegut en l'àmbit pedagògic, sobretot a les illes Canàries: la defensa del laïcisme en l'ensenyament. El professor Negrín Fajardo ha assenyalat que Champsaur participà probablement en la creació de la Liga Laica Canaria durant l'etapa republicana a Las Palmas, a instància de l'Agrupación Socialista de Las Palmas, en la qual milità.²⁴ Emperò alguns anys abans, a Mallorca, Champsaur ja defensava:

Creer que la cuestión de las escuelas laicas ó neutrales no es más que uno de tantos radicalismos enconados de simples agitadores, es desconocer por completo la naturaleza misma del problema y la evolución normal de las grandes ideas. El principio de libertad de la escuela arranca de una doctrina filosófica bien organizada, de un concepto superior de la inteligencia y del conocimiento científico, de un análisis más profundo y exacto de nuestra actividad en relación con los problemas de la Naturaleza.²⁵

Convé recordar que ja l'any 1864 sorgiren les primeres discussions sobre la llibertat de l'ensenyament, i derivà en una situació d'enfrontament amb el Govern

23. Sobre la Junta per a l'Ampliació d'Estudis i la seva relació amb les Illes Balears podeu consultar la tesi doctoral de la professora Francesca Comas Rubí *Les relacions de la JAE (Junta para la Ampliación de Estudios) amb Balears: Els viatges pedagògics i la renovació educativa*, Palma, Universitat de les Illes Balears, 2000. (Tesi dirigida pel doctor Antoni J. Colom.)

24. Vegeu Olegario NEGRÍN FAJARDO, «El laicismo escolar en Baltasar Champsaur Sicilia», a *Estudios de historia de la educación en Canarias*, Gran Canaria, Cabildo Insular de Gran Canaria, 1998, p. 360.

25. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Independencia de la escuela», *El Ideal* (Palma), núm. 16 (13 agost 1910), p. 1.

qualsevol manifestació des d'una càtedra, la premsa o qualsevol mitjà públic contrari a les doctrines eclesiàstiques.²⁶ Per a l'autor, i d'acord amb les posicions que havien defensat Salmerón i Castelar, l'ensenyament de la religió havia de respondre només a una necessitat individual, elegida per l'alumne mateix, i no a una imposició de l'Estat:

Si desea alguna religión, ya la elegirá. Si no quiere una cosa ni otra, se quedará sin ellas, sin que nadie se atreva a imponerle lo que rechaza su voluntad.²⁷

Els motius pels quals rebutjà l'ensenyament de la religió són precisament els derivats del fet que no està d'acord amb el coneixement científic. Cal destacar la necessitat de científicisme que per a Champsaur havia de contenir qualsevol matèria d'ensenyament. Per contra, la religió esdevé un dogma, un misteri irresoluble per als postulats científics i racionals, i ni els pares ni l'Estat tenen dret, segons Champsaur, a imposar qüestions opinables, sinó només veritats demostrables:

Así, pues, en la escuela, el único principio director legítimo es la independencia del conocimiento científico en todos los órdenes de la actividad intelectual. Imponer una opinión, una creencia, no es enseñar. Así, se domestica, no se educa. Nuestra personalidad se forma dentro de nosotros mismos, con nuestro propio trabajo interno, por medio de sensaciones y sentimientos, juicios y racionios que realmente nos pertenezcan, organizados en nuestra conciencia con luz propia, en virtud de las relaciones y afinidades que en ello hayamos descubierto *nosotros mismos*.²⁸

Tot i això, aquesta posició champsauriana no respon a una negativa a la formació religiosa de l'home; lluny de negar-la a l'ésser humà, Champsaur opinà que l'ensenyament de les creences religioses s'havia de limitar a l'etapa adulta, a partir dels divuit anys, i només en el si de les esglésies i de les famílies, mai en l'ensenyament reglat:

Por consiguiente, toda la enseñanza, que está y debe estar sólo a su cargo, debe participar de la misma índole civil, o laica, que el mismo Estado. Ni el Es-

26. El catedràtic Alfonso Capitán Díaz, entre la seva interessant obra escrita, ha tractat el tema de la llibertat de ciència i l'escola laica al seu llibre *Republicanism and education in España (1873-1951)*, Madrid, Dyckinson, 2002, p. 64.

27. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, *La escuela laica*, Las Palmas, Ed. Tip. i Lib. High-Life, 1930, p. 9.

28. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Independencia de la escuela», *El Ideal* (Palma), núm. 16 (13 agost 1910), p. 2.

tado, ni la enseñanza, pueden ser panteístas, ni materialistas, ni católicos, ni budistas, ni mazdeístas, ni espiritistas, ni protestantes, ni cuáqueros, ni mormones, ni de ningún color semejante, todos pasajeros o transformables, en el transcurso del tiempo, sin contar con las supersticiones, leyendas y hasta absurdos que contienen todas las religiones del globo, reconocidos por todo pensar libre, independiente y profundamente racionalista.²⁹

En aquest punt voldria remarcar que, com ha afirmat la professora Teresa González, Champsaur fou el primer i l'únic illenc a les Canàries que publicà una obra entorn d'aquesta temàtica, en relació amb les nombroses obres que arreu de l'Estat espanyol havien sorgit.³⁰

Hem de dir que en general Champsaur sostingué en el camp educatiu una posició oposada a l'ensenyament tradicional, i que apostà per una profunda renovació de l'educació en tots els àmbits i nivells, tal com els institucionistes propugnaven; aquesta posició fou expressada pel catedràtic durant l'estada com a docent de llengua francesa de l'Institut Balear, i companys de docència com Rafael Ballester, alguns anys després, més concretament a partir de 1909 i 1910, li van donar suport. Champsaur fou sempre partidari d'innovar la pràctica educativa i de fer partícip l'infant del seu aprenentatge, de forma que aquest es produís de manera significativa, amb objectes del seu entorn immediat, i no amb referències llunyanes i irrealis per al nin.

En aquest punt convé assenyalar l'important paper que exercí el professor Mateu Obrador en la formació de la resta de docents, que és prou coneguda. Per a Champsaur, Pestalozzi constituí un pilar ideològic fonamental de la Institució Mallorquina d'Ensenyança. El pensament pestalozzià, que exercí una influència certament considerable sobre Fröebel, tan important per a la Institució de Palma, és considerat pel nostre professor com l'única via de regeneració de l'home, i el seu mètode, anomenat *intuitiu*, es reafirmava en la idea que s'havia de promoure el desenvolupament de l'home en relació amb les seves aptituds. Champsaur defensà un aprenentatge que implicàs que els coneixements no són adquirits de manera arbitrària, sinó que són assimilats per l'alumne i relacionats amb altres d'anteriors.

Cal dir que aquesta posició institucionista pel que fa al fet educatiu es fa palesa en Champsaur fins molts anys més tard. No obstant això, entorn de l'any 1916 va escriure:

29. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, *La escuela laica*, Las Palmas, Ed. Tip. i Lib. High-Life, 1930, p. 6.

30. Vegeu Teresa GONZÁLEZ PÉREZ, «Un canario defensor de la escuela laica: Baltasar Champsaur Sicilia (1856-1934)», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid i Las Palmas, Patronato de la Casa Colón), núm. 42 (1996), p. 584.

Sanz del Río fué a Alemania a traernos el krausismo, el sistema de los laberintos lo mismo del lenguaje que los pensamientos. Sistema austero, de cierta grandeza, racionalista puro, en cuyas manos todo en la naturaleza se hacía grande y como envuelto en un misticismo ávido de absoluto y de infinito. También fué un cuento de hadas. Aunque creyó haberlo conseguido, jamás pudo quitarse de encima la terrible garra panteísta.³¹

Per la qual cosa interpretam que en un determinat moment de la seva vida, ja a les illes Canàries, rebutja, no tant les pràctiques, com sí alguns dels trets ideològics del krausisme, sobretot els relacionats amb les creences religioses.

Finalment, un altre aspecte que voldríem destacar fou la dedicació amb la qual el nostre home canalitzà esforços cap a l'educació popular; a Mallorca, i també, posteriorment, a les illes Canàries, pronuncià diverses conferències per a obrers, que foren publicades en fullets de baix preu, i promogué altres iniciatives d'ajuda a la classe obrera, com per exemple la publicació de l'obra *Limosna*³² en benefici de les víctimes de l'explosió del polvorí de Sant Ferran a Palma. També fem referència a les donacions econòmiques que aportà per a la dotació del Centre Instructiu, o bé a l'assessorament que facilità a la junta directiva d'aquest sobre temes d'organització de l'espai o bé sobre mètodes pedagògics. Aquestes actuacions no són gratuïtes; revelen en el professor una intencionalitat clara en la qual l'educació constitueix una mena «d'instrument d'alliberació» de les classes populars, molt propi de la concepció socialista de l'educació. Aquestes iniciatives no són aïllades; durant la segona meitat del segle XIX i al segle XX moltes iniciatives d'aquest tipus, sorgides de la burgesia, es dirigiren a la formació de les classes populars, tot i que no totes amb la mateixa intencionalitat.

A tall de conclusió

De les qüestions que hem anat apuntant al llarg d'aquesta part del treball, se'n desprenen algunes idees bàsiques que voldríem resumir. En primer lloc, hem d'assenyalar que Champsaur mantingué durant tota la vida una preocupació especial

31. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, «Hacia la cultura europea», a *Hacia la cultura europea*, Tenerife, Imprenta de Sucesor de M. Curbelo, 1917, p. 156-157.

32. El 25 de novembre de 1895 esclatava a Palma el polvorí de Sant Ferran, que afectà sobretot els barris a tocar de la muralla. Aquest fet provocà la mort de desenes de persones, totes pertanyents a la classe obrera. L'episodi de Sant Ferran es constituí com una de les tragèdies més importants de la Mallorca del final del segle XIX. En l'elaboració de l'obra *Limosna*, hi participaren uns tres-cents intel·lectuals, escriptors i artistes. Entre d'altres, destacam Ramón y Cajal, Campoamor, Castelar, Clarín, Antoni Maura, Menéndez y Pelayo, Núñez de Arce, Pérez Galdós, Rubió i Ors, Fortuny, etc. Vegeu Baltasar CHAMPSAUR SICILIA, *Limosna*, Madrid, A. Maura, 1896, en col·laboració.

i molt relacionada amb la seva tasca professional, que fou l'educació. Evolucionà en els posicionaments, emperò es mantingué sempre en una línia crítica amb l'ensenyament tradicional, tema que fou una constant en l'ideari champsaurià. Aquest fet estigué confirmat pel gran interès que demostrà pel canvi dels postulats pedagògics que s'havien mantingut fins a aquesta època, i una renovació dels mètodes educatius que s'havien d'aplicar per aconseguir el regeneracionisme de l'Estat espanyol que el professor propugnava. D'altra banda, i derivades d'un desenvolupat sentit social, inicià i promogué algunes iniciatives d'educació popular dirigides a la instrucció de les classes populars, amb el convenciment que l'educació era l'instrument necessari per a l'emancipació d'aquestes classes mancades de privilegis i, posteriorment, per a un canvi social.

Champsaur procedia d'una família burgesa i com a tal rebé una acurada formació; el nostre home fou un burgès il·lustrat, i va viure com a tal; durant el temps que residí a la nostra illa, i seguint una continuïtat al llarg de la seva vida, participà en una gran diversitat d'activitats socioeducatives i culturals adequades i dirigides a la seva posició social: societats recreatives i culturals com l'Ateneu Balear o com el Cercle Mallorquí, que fomentaren l'intercanvi d'idees i foren un punt de trobada de la burgesia mallorquina benestant. Fou així també a les illes Canàries. La formació rebuda permeté a Champsaur accedir a les oposicions a la càtedra de francès i aprovar-les; tots els docents que compartiren amb ell aquesta tasca a l'Institut Balear eren de procedència similar, i el mateix succeí amb els alumnes que accediren a aquest centre. Tot i així, i tal com ha assenyalat ja el professor Colom, l'Institut possibilità «la dinamització de les estructures socials i un procés d'ascens social»,³³ facilitant, de manera lenta, l'accés de persones que arribaren a ocupar llocs que abans només eren accessibles a una minoria.

La importància del nostre home, emperò, rau en el fet que, pertanyent a aquest estrat social, va emprendre una tasca de vertadera educació popular: la creació del Centre Instructiu Obrer a Palma. Aquest fet no deixa de ser paradoxal i, alhora, podem dir que es tractà d'un fet comú entre alguns intel·lectuals burgesos que, sobretot a finals del segle XIX i principis del XX, accediren a les idees procedents d'un moviment obrer naixent que demandava un canvi de la situació bipolaritzada entre classes benestants i classes populars i les assimilaren, com també compartiren les idees del regeneracionisme sorgides, les quals abanderaren, des de la seva situació de privilegi, un canvi social, participant en iniciatives que promogueren l'accés de les classes populars a camps que abans els havien estat vedats:

33. Vegeu Antoni J. COLOM CAÑELLAS, «Educació i cultura a la Mallorca del segle XIX. L'Institut Balear», a *Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània*, Palma, Servei de Publicacions i Intercanvi Científic de la Universitat de les Illes Balears, 1991, p. 120.

en aquest sentit, un dels més importants fou la instrucció. Ateneus, cercles obrers, cases del poble, o bé cicles de conferències, xerrades o altres actuacions iniciaren un camí que possibilità l'accés d'aquest sector de població majoritari a l'educació que les administracions públiques no oferien de manera accessible. Tot i que no totes aquestes iniciatives coincidiren en els mateixos objectius, i que aquests depenien del tipus de col·lectiu que les fomentava, un sector important d'aquestes anà encaminat a la formació de la classe obrera amb un únic objectiu: la seva emancipació. En aquesta concepció de l'educació com a instrument de canvi social és on volem situar avui Baltasar Champsaur Sicília. Convençut, tal com hem vist, que la formació era el camí per a l'anhelada modernització del país i, a la vegada, que les classes populars havien de ser també protagonistes d'aquest canvi, inicià aquest projecte. Probablement havia conegut experiències anteriors similars que havien aparegut tant a l'illa com a la resta de l'Estat espanyol; tot i així, sembla evident que la seva experiència docent i les seves idees pedagògiques probablement influïren en la conformació d'aquesta escola obrera. Tot i que anys més tard Champsaur patí un replantejament dels seus ideals pedagògics i que fruit d'aquest renuncià a alguns dels preceptes del krausisme, els referents pedagògics del professor durant gairebé tota la seva vida coincidiren amb els dels institucionistes.

Podem intuir, doncs, que probablement la creació del Centre Instructiu Obrer fou el fruit de la confluència de les idees polítiques i pedagògiques de Champsaur en una institució educativa, que es nodrí de les tesis obreristes, per una banda, i de les krausistes, per una altra, a l'hora de fonamentar les seves bases i la seva pràctica educatives, que en aquell moment, al tombant del segle xx, eren fèrridament defensades pel nostre home. Com a defensor del laïcisme Champsaur propugnà com a plantejament pedagògic els mateixos principis que la burgesia liberal havia defensat des de finals del segle xviii, caracteritzats per la demanda d'independència del poder religiós, l'autonomia de l'educació per tal de construir homes capaços d'actuar per si mateixos, i la necessitat d'oferir una formació integral, atenent els diferents vessants educables de la persona.

L'activitat champsauriana esdevé interessant per a nosaltres a partir del fet que guarda completa coherència amb la seva línia de pensament; basta revisar la seva trajectòria vital per veure que les idees del seu pensament connecten amb una coherència extraordinària. Socialista en el terreny polític, i defensor del laïcisme i, sobretot, de l'activisme en l'educació, coincidí amb tot un seguit de pensadors que lluny de parèixer continuistes, volgueren modernitzar no només l'educació, sinó els esquemes fonamentals de la societat de l'època de la Restauració, per a ells antiquada i impediment essencial per a la regeneració de l'Estat espanyol. Champsaur fou, en resum, un humanista, entenen com a tal aquell que confia plenament en les facultats de l'ésser humà; es fa interessant veure que tant

ideològicament, amb la seva implicació amb el pensament institucionista, com pràcticament, en la seva defensa de renovació dels mètodes escolars, les seves idees educatives anaven encaminades al desenvolupament de la pròpia personalitat i de les qualitats de la persona, deixant de banda tota mena de coacció activa o passiva sobre el nin i sobre les seves actuacions.

Bibliografia

- CAPTÁN DÍAZ, Alfonso. *Republicanism y educación en la España contemporánea II: Entre repúblicas (1874-1931)*. València: Nau Llibres, 2000.
- CHAMPSAUR SICILLA, Baltasar. *Limosna*. Madrid: A. Maura, 1896. [En col·laboració]
- *Personalidad y socialismo*. Palma: Imprenta de Francisco Soler, 1911.
 - *Hacia la cultura europea*. Laguna de Tenerife: Imprenta de Sucesor de M. Curbelo, 1916.
 - *Por el ideal socialista*. Laguna de Tenerife: Imprenta de Sucesor de M. Curbelo, 1923.
 - *La escuela laica*. Las Palmas: Ed. Tip. i Lib. High-Life, 1930.
 - *Adelante: Febrero 1934*. Palma: Est. Tipográfico de J. Tous, 1934.
- COLOM CAÑELLAS, Antoni. J. «Educació i cultura a la Mallorca del segle XIX. L'Institut Balear». A: *Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània*. Palma: Servei de Publicacions i Intercanvi Científic de la Universitat de les Illes Balears, 1991, p. 113-135.
- COLOM CAÑELLAS, Antoni J.; DÍAZ DE CASTRO, F. J. *El fracaso del krausoinstitucionismo en Mallorca*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1976.
- «Don Alexandre Rosselló i l'Escola Mercantil». A: SUREDA, B. [et al.]. *L'educació a Mallorca: Aproximació històrica*. Palma: Moll, 1977a, p. 65-108.
 - *Educación y sociedad en la Mallorca contemporánea: La experiencia institucionista*. Palma: Caja de Ahorros de Colonya-Pollensa, 1977b.
- COMAS RUBÍ, Francesca. *Les relacions de la JAE (Junta para la Ampliación de Estudios) amb les Balears: Els viatges pedagògics i la renovació educativa*. Palma: Facultat d'Educació. Universitat de les Illes Balears, 2000. [Tesi doctoral dirigida pel doctor Antoni J. Colom]
- DÍAZ DE CASTRO, Francisco J. «El institucionalismo en Mallorca: El Boletín de la Institución Mallorquina de Enseñanza». *Educació i Cultura: Revista Mallorquina de Pedagogia* [Palma: Universitat de les Illes Balears], núm. 5/6 (1986), p. 99-114.
- FAJARDO SPÍNOLA, Francisco. *Historia del Instituto de Canarias*. Santa Cruz de Tenerife: Centro de la Cultura Popular Canaria. Consejería de Educación, Cultura y Deportes, 1995.
- GABRIEL I SIRVENT, Pere. *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona: Curial-Lavinia, 1973.
- GONZÁLEZ PÉREZ, Teresa. «Un canario defensor de la escuela laica: Baltasar Champsaur Sicilia (1856-1934)». *Anuario de Estudios Atlánticos* [Madrid; Las Palmas: Patronato de la Casa Colón] núm. 42 (1996), p. 561-607.
- *Los estudios de magisterio en Canarias*. Santa Cruz de Tenerife; Las Palmas de Gran Canaria: Bencho, 1997.
- LUIS MARTÍN, Francisco de. «Dos experiencias socialistas de Formación Profesional en el primer tercio del siglo XX. Las escuelas de aprendices tipógrafos y de aprendices metalúrgi-

- cos». *Historia de la Educación: Revista Interuniversitaria* [Salamanca: Universidad de Salamanca], núm. 9 (1990), p. 233-254.
- NEGRÍN FAJARDO, Olegario. «Retablo de educadores canarios contemporáneos: de Viera y Clavijo a Champsaur Sicilia». *Anuario de Estudios Atlánticos* [Madrid; Las Palmas: Patronato de la Casa Colón] núm. 28 (1982), p. 705-764.
- «El laicismo escolar en Baltasar Champsaur Sicilia». A: *Estudios de historia de la educación en Canarias*. Gran Canaria: Cabildo Insular de Gran Canaria, 1998, p. 345-361.
- PONS I PONS, Damià. *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905)*. Palma: Lleonard Muntaner, 1998.
- TIANA FERRER, Alejandro. «Los programas y la práctica educativos del socialismo español (1879-1918)». *Primeras Jornadas de Educación Lorenzo Luzuriaga y la Política Educativa de su Tiempo*. Ciudad Real: Excma. Diputación Provincial de Ciudad Real. Área de Cultura, 1986, p. 111-126.
- *Maestros, misioneros y militantes: La educación de la clase obrera madrileña (1898-1917)*. Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia. CIDE, 1992.